

ЗВІТ ПРО СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ У СВІТІ ЗА 2018 РІК: УКРАЇНА

Резюме

У лютому 2014 року російські збройні сили вторглися у Крим та окупували його. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №68/262 під назвою «Територіальна цілісність України», яку було прийнято 27 березня 2014 року, зазначається, що Автономна Республіка Крим і надалі міжнародно визнається як така, що перебуває в межах міжнародних кордонів України. Уряд США не визнає спробу анексії Криму Російською Федерацією і продовжує вважати Крим частиною України.

Конституція захищає свободу релігії й передбачає відокремленість церкви від держави. Згідно з законом, метою внутрішньої політики щодо релігії є сприяння формуванню толерантного суспільства і забезпечення свободи совісті та віросповідання. У жовтні Вселенський Патріархат оголосив про свій намір надати автокефалію (незалежність) новій українській Церкві після отримання спільного звернення влади та єпископів Української Православної Церкви Київського Патріархату (УПЦ КП), Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ), а також кількох єпископів Української Православної Церкви (УПЦ МП), що входить в структуру Московського Патріархату. В листопаді Вселенський Патріарх Варфоломій ініціював заходи на виконання цього рішення. У грудні УПЦ КП, УАПЦ та кілька представників УПЦ МП сформували Православну Церкву України (ПЦУ) та обрали її предстоятеля на Об'єднавчому соборі в Києві. Керівництво держави закликала всі сторони утриматись від насилля й поважати вибір тих, хто вирішив залишитись у Московському Патріархаті. За інформацією правозахисних груп, зменшилась кількість задокументованих актів антисемітизму порівняно з попередніми роками. Низка єврейських лідерів продовжували висловлювати своє занепокоєння у зв'язку з, на їхню думку, безкарністю антисемітських проявів та затягуванням їх розслідування. Також релігійні лідери продовжували закликати владу до запровадження прозорих правових процедур для вирішення справ про реституцію майна. У різних регіонах країни релігійні меншини продовжували скаржитись на дискримінаційне ставлення з боку місцевих органів влади при виділенні землі для релігійних споруд. За словами

УПЦ МП, правоохоронні органи давали повну свободу дій ультраправим групам для примушування парафіян УПЦ МП до виходу з церкви, хоча в деяких повідомленнях у засобах масової інформації зазначалося, що російська влада намагалась поширювати надумані звинувачення в тиску на УПЦ МП.

За повідомленнями засобів масової інформації, активістів-захисників свободи релігії, УПЦ КП, мусульман, протестантських церков і Свідків Єгови, російські маріонеткові уряди в Донецькій та Луганській областях посилили тиск на групи релігійних меншин. У Луганську маріонеткова влада заборонила діяльність Свідків Єгови як екстремістської організації, а «Верховний суд» у Донецьку підтримав аналогічну заборону. У червні маріонеткова влада здійснила рейд у єдиній діючій незалежній мечеті Донецька і згодом закрила її. Маріонеткова влада в Донецьку та Луганську прийняла закони, що вимагають від усіх релігійних організацій, крім УПЦ МП, пройти «державну релігійну експертизу» і перереєстрацію. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), понад 1000 релігійних груп, визнаних українським законом, не були перереєстровані через суворі вимоги російського законодавства, які перешкоджають або утруднюють перереєстрацію численних релігійних спільнот. Багато релігійних груп відмовилися від перереєстрації, оскільки не визнають самопроголошену маріонеткову владу в Донецьку та Луганську. Крім того, очолювані Росією формування продовжували займати релігійні споруди меншинних релігійних груп і використовувати їх як воєнні об'єкти. Звіт про Крим додається після звіту про решту території України.

Продовжували надходити повідомлення про явища, охарактеризовані деякими засобами масової інформації та політичними оглядачами як фізичні напади й тиск на прихильників УПЦ МП і псування майна УПЦ МП ультраправими націоналістичними політичними угрупованнями. У липні прибічники партії «Свобода» вчинили фізичний напад на головного редактора однієї з газет у Чернігівській області начебто за публікацію повідомлення про літній табір, організований УПЦ МП. У січні представники С14, яку спостерігачі характеризують як ультраправе угруповання, разом з іншими повалили інформаційний щит біля церкви УПЦ МП в Києві. Двоє осіб облили ту ж саму

церкву займистою рідиною, заявивши, що це помста за схвалення Московським Патріархатом російської агресії проти України. Очільники УПЦ МП стверджували, що УПЦ КП продовжує захоплювати церкви, що належать УПЦ МП. УПЦ КП повторно заявляла, що не вона, а самі парафіяни ініціювали зміну конфесійної приналежності. Група місцевих мешканців намагалась перешкодити будівництву споруди Української греко-католицької церкви (УГКЦ) в місті Білій Церкві Київської області. Члени єврейської громади продовжували висловлювати занепокоєння будівництвом нових об'єктів на території Краківського ринку у Львові, який розташований на землях старовинного єврейського кладовища. Знову надходили повідомлення про вандалізм щодо християнських пам'яток, меморіалів Голокосту, синагог і єврейських кладовищ, Залів Царства Свідків Єгови. Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) та Всеукраїнська рада релігійних об'єднань (ВРРО) продовжували підтримувати міжконфесійний діалог і релігійне різноманіття.

Посол США та інші офіційні співробітники посольства зустрічалися з представниками Адміністрації Президента, офіційними представниками міністерств і членами парламенту для обговорення проявів антисемітизму, питань захисту об'єктів релігійної спадщини та проблемних питань всередині православних церков. У зв'язку з рухом до автокефалії ПЦУ пані посол закликала владу й релігійних лідерів дотримуватись толерантності, стриманості й взаєморозуміння для забезпечення поваги свободи релігії та релігійного вибору кожного. Посол і співробітники посольства продовжували закликати релігійні групи до мирного розв'язання майнових суперечок шляхом діалогу з представниками влади, зокрема суперечки навколо розташування частин Краківського ринку на території старого єврейського кладовища у Львові. Співробітники посольства продовжували зустрічатися з внутрішньо переміщеними мусульманами з Криму для обговорення триваючої неможливості вільного сповідання їхньої релігії в Криму. У вересні Посол США з особливих доручень з питань міжнародної релігійної свободи відвідав Київ. Він зустрічався з представниками влади, релігійними лідерами, очільниками спільнот з метою

підтримки релігійної свободи, міжконфесійного діалогу, запевняв у підтримці керівництвом США права кожної людини на вільне сповідання її віри.

Розділ I. Релігійна демографія

За оцінками уряду США (липень 2018 року), загальна чисельність населення становила 44 мільйони осіб. Відповідно до даних щорічного загальнонаціонального дослідження, проведеного в березні Центром Разумкова, недержавним аналітичним центром, що досліджує державну політику, 67,3% респондентів визнають себе православними християнами; 9,4% - греко-католиками; 2,2% - протестантами; 0,8% - римо-католиками і 0,4% - іудеями. Ще 7,7% визначають себе як «просто християн» і 11% стверджують, що не належать до жодної релігійної групи. Решту респондентів складають невеликі відсотки мусульман, буддистів, індуїстів, послідовників інших релігій та особи, які відмовились назвати свою релігійну приналежність.

У тому ж дослідженні 67,3% осіб, які визнають себе православними християнами, далі розподіляються так: 28,7% - УПЦ КП (26,5% у 2017 році); 12,8% - УПЦ МП; 23,4% - «просто православні»; 0,3% - УАПЦ; 0,2% - Російська православна церква (не плутати з УПЦ МП) і 1,9% не визначились. Згідно з окремим дослідженням, яке Центр Разумкова провів у вересні після направлення владою, УПЦ КП, УАПЦ та декількома єпископами, що представляли УПЦ МП, звернення до Вселенського Патріархату про надання автокефалії, кількість респондентів, що визначали себе як вірних УПЦ КП, зросла до 45,2%, у той час як прихильниками УПЦ МП назвали себе 16,9% респондентів і «просто православними» - 33,9%.

За даними Міністерства культури, УПЦ КП має своїх послідовників переважно в центральних і західних областях, менше їх у Закарпатській області. УПЦ МП присутня в усіх областях країни, хоча кількість її послідовників в Івано-Франківській та Львівській областях на заході країни менша. Більшість послідовників УАПЦ мешкають у західній частині країни. За даними Міністерства культури, УПЦ МП мала 12348 парафій по всій країні порівняно з 12328 у 2017 році, в той час як парафій УПЦ КП було 5167 порівняно з 5114 у 2017 році, а УАПЦ – 1167 проти 1195.

За даними державної статистики, послідовники УГКЦ проживають переважно в західних областях – Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській. Більшість парафій Римсько-Католицької Церкви перебувають у Львівській, Хмельницькій, Житомирській, Вінницькій та Закарпатській областях у західній частині країни.

Найбільшою протестантською громадою є Всеукраїнській союз євангельських християн-баптистів. До інших протестантських груп належать п'ятидесятники, адвентисти сьомого дня, лютерани, англіканці, кальвіністи, методисти, пресвітеріани, Свідки Єгови та члени Церкви Ісуса Христа святих останніх днів (Церква Ісуса Христа).

Урядові органи та незалежні аналітичні центри оцінюють чисельність мусульманського населення в 500000 осіб. Деякі мусульманські лідери називають показник у два мільйони. За даними органів влади, 300000 з них є кримськими татарами.

Асоціація єврейських організацій та общин (Ваад) стверджує, що в країні мешкають приблизно 300000 осіб з єврейським корінням. За даними Ваад, до початку російської агресії на сході України на Донбасі мешкали приблизно 30000 євреїв. За оцінками єврейських груп, до спроби анексії Криму Росією на півострові жили від 10000 до 15000 євреїв. Також є буддисти, адепти Фалуньгун, Баха та послідовники Міжнародного товариства свідомості Крішни.

Розділ II. Стан пошанування свободи релігії з боку влади

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА БАЗА

Конституція гарантує свободу релігії та віросповідання. За законом, влада може обмежувати це право лише в «інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей». Конституція гарантує відокремленість церкви від держави і встановлює, що «жодна релігія не повинна бути визнана державою як обов'язкова».

Згідно з законом, метою політики щодо релігії є «відновлення повноцінного діалогу між представниками різних соціальних, етнічних, культурних та

релігійних груп для сприяння формуванню толерантного суспільства, гарантування свободи совісті та віросповідання».

Закон вимагає, щоб релігійна установа, яка прагне отримати офіційний статус юридичної особи, зареєструвалась і як релігійна організація, і як неприбуткова організація. До релігійних організацій належать парафії, духовні школи, монастирі, релігійні братства, місії та релігійні об'єднання, до складу яких входять релігійні організації. Для отримання офіційного релігійного статусу організація повинна зареєструватись або в Міністерстві культури, яке є органом влади, відповідальним за питання релігії, або в обласних органах влади залежно від характеру організації. Релігійні центри, управління, монастирі, релігійні братства, місії та духовні школи реєструються в Міністерстві культури. Релігійні общини реєструються в обласних органах влади за місцем діяльності – або в Київській міській державній адміністрації, або в органах управління відповідної області за межами Києва. Хоча ці релігійні общини можуть являти собою складові частини загальнонаціональної релігійної організації, така загальнонаціональна організація не реєструється на загальнодержавному рівні і не може бути визнана як юридична особа; натомість реєструються й отримують статус юридичної особи її складові частини.

Щоб мати право на реєстрацію, релігійна громада повинна налічувати щонайменше 10 дорослих членів і подати свій статут до реєстраційних органів. Для отримання статусу неприбуткової організації релігійна організація повинна зареєструватися в Міністерстві юстиції, яке відповідає за ведення державного реєстру юридичних осіб. У цьому реєстрі перелічені всі організації, які мають цей статус, включаючи релігійні. В законі не вказано, котра з двох процедур реєстрації повинна здійснюватись першою.

Без статусу юридичної особи релігійна група не може володіти майном, здійснювати банківські операції чи публікувати матеріали. Відповідно до положення про державну реєстрацію, тільки зареєстровані підрозділи загальнонаціональної релігійної організації мають право володіти майном, провадити підприємницьку діяльність – чи то від свого імені, чи від імені

загальнонаціональної організації. Закон надає релігійним організаціям звільнення від оподаткування майна і вважає їх неприбутковими організаціями.

Закон вимагає від командирів військових підрозділів дозволяти підлеглим брати участь у релігійних відправах, але забороняє створення релігійних організацій у військових установах чи військових підрозділах. Міністерство оборони визначає критерії відбору священнослужителів на посаду капелана, статус капеланів у порядку підпорядкування, їхні права й обов'язки у Збройних силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі.

Закон надає тюремним капеланам доступ як до осіб, що перебувають у досудовому утриманні, так і до вже засуджених. Він також захищає таємницю сповіді, вислуханої тюремним капеланом, забороняє використання інформації, отриманої від час сповіді, як доказу в судовому процесі і не дозволяє допитувати священнослужителів, перекладачів чи інших осіб щодо питань, пов'язаних з таємницею сповіді.

Згідно з Конституцією, організатори повинні наперед повідомляти місцевим органам влади про заплановані громадські зібрання будь-якого характеру, а органи влади мають можливість піддавати сумніву законність запланованого заходу. Відповідно до ухваленого в 2016 році рішення Конституційного Суду, релігійні організації повинні тільки поінформувати місцеві органи влади про свій намір провести громадське зібрання і не зобов'язані просити дозвіл чи дотримуватись певних термінів попереднього інформування органів влади.

Закон дозволяє релігійним групам створювати духовні школи для підготовки духовенства та інших служителів культу, а також звертатись по державну акредитацію своєї навчальної програми через Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти. Законом передбачено, що духовні школи повинні діяти на підставі своїх власних статутів.

До ряду державних органів, уповноважених контролювати релігійні організації, входять Генеральна прокуратура, Міністерство внутрішніх справ та всі інші «центральні органи виконавчої влади».

Лише зареєстровані релігійні групи можуть вимагати реституції майна громад, конфіскованого комуністичним режимом. З питань реституції майна релігійні групи повинні звертатись до обласних органів влади. Законом встановлено, що розгляд заяви про реституцію повинен бути виконаний протягом місяця.

Закон забороняє викладання релігії в рамках обов'язкової програми загальноосвітніх шкіл і встановлює, що шкільне навчання «повинно бути вільним від втручання з боку політичних партій, громадських та релігійних організацій». Державні школи мають у своїй програмі факультативні курси з етики віри або інші подібні курси, пов'язані з питаннями віри.

Закон передбачає антидискримінаційну експертизу законопроектів та урядових постанов, у тому числі з точки зору релігії. Закон вимагає, щоб юридичні служби кожного відповідного органу, який відповідає за перевірку законопроектів, перевіряли їх відповідно до інструкцій, розроблених Кабінетом Міністрів, на наявність дискримінаційних формулювань і вимагали внесення змін при їх наявності. На запрошення відповідної установи, релігійні групи можуть брати участь у перевірці законопроектів.

Законом дозволена альтернативна невійськова служба для осіб, які відмовляються від несення військової служби через релігійні переконання. Закон не звільняє духовенство від військової мобілізації.

Конституція зобов'язує Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради з прав людини щороку подавати до парламенту звіт, один з розділів якого присвячений свободі релігії.

Закон обмежує діяльність іноземних релігійних груп і дає визначення дозволених видів діяльності зарубіжних священнослужителів, проповідників, наставників та інших представників іноземних релігійних організацій. Згідно з законом, зарубіжним релігійним діячам дозволено «займатись проповіданням, виконанням релігійних обрядів чи іншою канонічною діяльністю», але вони можуть це робити тільки для релігійної організації, яка запросила їх, і з дозволу

органу влади, який зареєстрував статут цієї організації. Місіонерська діяльність входить до переліку дозволених видів діяльності.

Країна бере участь у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (МПГПП). Починаючи з 2015 року, влада застосовує право на частковий відступ від своїх зобов'язань у рамках МПГПП стосовно частин Донецької та Луганської областей, до перебувають під контролем іноземних військових сил, включаючи положення МПГПП щодо свободи релігії.

ЗАСТОСУВАННЯ ВЛАДОЮ ПРАВОВИХ НОРМ

26 грудня Президент Петро Порошенко підписав зміни до закону 1991 року про свободу совісті та релігійних організацій. Метою цих змін було зобов'язати релігійні організації, «керівний центр» яких перебуває за межами України в державі, яка законом визнана такою, що «здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України», використовувати у своїй назві повну назву зарубіжної релігійної організації. На практиці це означало, що УПЦ МП була зобов'язана змінити свою офіційну назву так, щоб вона відображала її приналежність до Московського Патріархату. Також ці зміни обмежили доступ священнослужителів, що належать до таких організацій, до Збройних сил та інших військових організацій. Президент Порошенко зазначив: «Простіше робити вибір, коли всі речі називаються своїми іменами, коли є достатньо інформації для того, щоб зробити цей вибір добровільним. Виконання цього закону дасть громадянам повну інформацію». УПЦ МП розкритикувала цей закон як втручання влади в релігійне життя.

26 жовтня Одеський обласний адміністративний суд скасував рішення Державної міграційної служби про відмову у статусі біженця молодій жінці – Свідку Єгови, громадянці Ірану, і дозволив їй залишитись у країні.

14 червня, після втручання Уповноваженої Верховної Ради з прав людини, сільська рада Зведенівки, Вінницька область, відмовилась від своєї вимоги про те, щоб місцеві Свідки Єгови провадили свої служіння «під контролем членів сільської ради або співробітників поліції».

За інформацією Свідків Єгови, в період з вересня 2017 року по листопад 2018 року їхні громади повідомили про 19 випадків, коли муніципальні службовці або працівники поліції вимагали припинити публічну місіонерську діяльність, прирівнюючи її до комерційної реклами. Як повідомляли, іноді службовці вдавались до образливих висловів і погроз.

У своєму щорічному зверненні до парламенту 20 вересня Президент Порошенко зазначив, що створення єдиної автокефальної церкви допоможе зміцнити національну єдність. Він сказав, що держава не втручатиметься у внутрішні справи церкви і поважатиме вибір тих, хто вирішить залишитися з Московським Патріархатом.

10 жовтня Вселенський Патріархат у Стамбулі заявив, що продовжить робити кроки до надання статусу автокефальної Українській православної церкві після отримання 20 квітня спільного звернення від уряду України та єпископів УПЦ КП і УАПЦ та кількох єпископів УПЦ МП. У цій заяві було також зазначено, що Святий і Священний Синод у Стамбулі скасував право Патріарха Московського висвячувати Київського Митрополита.

3 листопада Патріарх Варфоломій і Президент Порошенко підписали двосторонню угоду про співробітництво й взаємодію «в рамках надання автокефалії єдиній Православної церкві України». 29 листопада Святий і Священний Синод у Стамбулі оголосив про підготовку Статуту автокефальної Православної Церкви України. Того ж дня, 29 листопада, Президент Порошенко публічно оголосив, що Вселенський Патріархат затвердив текст постанови, якою буде надано автокефалію новій українській церкві.

У середині грудня УАПЦ та УПЦ КП ухвалили рішення про саморозпуск для створення єдиної православної церкви. 15 грудня на Об'єднавчому соборі в Києві представники УПЦ КП, УАПЦ та кілька представників УПЦ МП, включаючи двох митрополитів, сформували ПЦУ й обрали Митрополита Еліфанія з колишньої УПЦ КП її предстоятелем. УПЦ МП оголосила ПЦУ «об'єднанням розкольників», що «не має жодного відношення» до УПЦ МП, і заборонила в священнослужінні, представників духовенства, які брали участь в Об'єднавчому соборі. Наприкінці

року адміністративні центри УПЦ КП та УАПЦ продовжували існувати як юридичні особи на період до державної реєстрації митрополії ПЦУ.

УПЦ МП заявляла, що правоохоронні органи дали свободу дій ультраправим угрупованням для тиску й залякування парафіян УПЦ МП, щоб ті покидали цю Церкву, хоча в деяких повідомленнях у засобах масової інформації зазначалося, що російська влада намагалась поширювати надумані звинувачення в тиску на УПЦ МП.

12 жовтня, після тверджень УПЦ МП про можливі спроби радикальних груп захопити її головні монастирі, Міністр внутрішніх справ Арсен Аваков виступив із заявою про те, що насилля на релігійному ґрунті та екстремізм є «неприпустимими». Він закликав політичних і громадських діячів утриматись від провокацій та спроб дестабілізувати ситуацію в країні. Міністр пообіцяв «жорстку» відповідь на екстремізм та релігійну ворожнечу. Він повторив свою обіцянку в інтерв'ю агентству Інтерфакс-Україна 29 грудня.

22 листопада в уряді відбулася зустріч з лідерами мусульманської громади для обговорення шляхів зміни правових норм, які б дозволили жінкам-мусульманкам фотографуватися для внутрішнього паспорта (паспорта, який використовується тільки всередині країни) в хіджабах.

3 жовтня Рівненська обласна державна адміністрація зареєструвала статут місцевої організації Свідків Єгови на виконання постанови суду, якою було скасовано відмову адміністрації в 2017 році задовольнити прохання про реєстрацію. Суд заперечив твердження адміністрації 2017 року про те, що членам організації не дозволяється проповідувати або вивчати Біблію за межами Залів Царства, оскільки за законом, релігійні групи можуть проповідувати поза межами своїх культових споруд, і немає жодної правової норми, яка б забороняла місіонерську діяльність.

10 жовтня Верховний Суд задовольнив позов громади Свідків Єгови в місті Тетіїв Київської області проти спроб місцевої влади накласти штраф на громаду за начебто порушення правил зонування під час нещодавнього спорудження її Залу Царства.

Свідки Єгови повідомили, що в період з вересня 2017 року до листопада 2018 року місцеві органи влади в Мирополі Житомирської області, Тетіївці Київської області, Торуні Закарпатської області та в Харкові відмовляли у видачі дозволів на зонування або створювали інші перешкоди для будівництва Залів Царства. За повідомленнями Свідків Єгови, представники УПЦ МП провадили кампанії проти будівництва Залу Царства в Мирополі Житомирської області. 19 червня, як повідомлялося, представники УПЦ МП завадили Миропільській міській раді дати дозвіл на будівництво на ділянці землі, що належала Свідкам Єгови, аргументуючи це тим, що в місті не повинно бути жодних інших релігійних конфесій. 3 серпня і 2 листопада рада відхилила рішення про відведення землі під будівництво. 3 грудня Львівський окружний адміністративний суд розпочав вивчення скарги Свідків Єгови на бездіяльність ради щодо їхньої заяви.

19 квітня Уряд відновив діяльність Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій. Хоча з 2012 року комісія не працювала, у 2008 році вона була створена для вирішення складних питань реституції, а також для сприяння діалогу між владою та релігійними групами. Комісія обговорила способи спрощення процедур реєстрації релігійних організацій, реагування на, як вона це охарактеризувала, масові порушення свободи релігії на окупованих територіях Донецької та Луганської областей і вирішення проблем з реституцією релігійного майна.

Душпастирська рада з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі, міжрелігійний дорадчий орган, призначений для сприяння діяльності інституту тюремних капеланів і створений у 2017 році, співпрацював з Міністерством юстиції над розробкою настанов для капеланів, які проводять богослужіння для ув'язнених, що стикалися з тортурами й нелюдським або принизливим ставленням.

УПЦ МП заявила, що 25 липня представники партії «Свобода», яку політичні оглядачі характеризують як націоналістичну, погрожували спалити автобуси місцевих транспортних підприємств у Ніжині Чернігівської області, якщо ті

нададуть послуги з перевезення місцевих прочан, які мали намір взяти участь у процесії УПЦ МП 27 липня на святкування дня святого Володимира.

30 листопада Служба безпеки України (СБУ) провела обшук у заміській резиденції Митрополита Павла, настоятеля Києво-Печерської лаври в Києві, та в офісі монастирського підсобного господарства, пояснивши цей обшук розслідуванням за звинуваченнями в розпалюванні релігійної ворожнечі. 3 грудня Митрополит відкинув звинувачення в розпалюванні ворожнечі й засудив обшуки як прояв політичного тиску.

5 грудня, після кількох днів обшуків у будівлях УПЦ МП в Києві та Житомирській області, СБУ заявила, що виявила організовану мережу з розповсюдження матеріалів, які підбурювали до релігійної ворожнечі. СБУ оприлюднила копії декількох конфіскованих листівок УПЦ МП, які представляли погляд церкви на автокефалію православної церкви й називали Свідків Єгови «сектою».

5 листопада співробітники Рівненського обласного управління СБУ допитали 12 священників УПЦ МП у рамках розслідування випадків розпалювання ворожнечі та державної зради. Релігійний інформаційний вебсайт gisu.org.ua та інформаційний вебсайт charivne.info заявили, що одному з місцевих священників УПЦ МП було пред'явлено звинувачення у зраді через те, що російські засоби масової інформації використовували його коментарі про суперечки навколо релігійної юрисдикції регіональних парафій у фальшивих публікаціях про «релігійну війну» в Україні. УПЦ МП заперечила ці звинувачення.

6 березня, як повідомило Духовне управління мусульман України «Умма», близько двадцяти представників СБУ та Київської міської прокуратури провели обшук у київському Ісламському культурному центрі. Як було вказано в ордері на обшук, співробітники СБУ шукали матеріали, що підбурювали до «насильства, расової, міжетнічної або релігійної ворожнечі». Члени «Умма» зазначили, що співробітники правоохоронних органів не дозволили охоронцеві культурного центру повідомити їм про рейд телефоном. За словами представників «Умма», які були свідками обшуку, правоохоронці підклали й одразу ж «знайшли»

«екстремістські» матеріали в бібліотеці, приміщеннях школи та книжковому магазині, а також підклали й «знайшли» дві «екстремістські» публікації під час обшуку у квартирі бібліотекаря. Київська міська прокуратура заявила, що обшук було здійснено «у суворій відповідності до закону». Вона охарактеризувала обшук як частину ініційованих СБУ операцій, спрямованих на припинення

розповсюдження матеріалів, що закликають до насильства. В 2012 році суд в Одесі заборонив розповсюдження книжок, вилучених СБУ.

Очільники управління «Умма» заявили, що СБУ не дотримувалася встановлених законом протоколів обшуку та вилучення, оскільки не залучила понятих, які повинні спостерігати за проведенням обшуку для недопущення спроб фабрикування доказів. Натомість співробітники правоохоронних органів, як повідомляли, привели «своїх власних» понятих, які були упередженими й не звертали уваги на підкладання публікацій працівниками СБУ. Представники «Умма» зазначили, що це був уже третій обшук у громад, пов'язаних з «Умма», менш ніж за один рік, під час якого правоохоронці підкладали ті ж самі книжки. У 2017 році правоохоронні органи проводили обшуки в Ісламських центрах у Сумах та Житомирі.

Малі релігійні групи заявляли, що місцеві органи влади продовжували дискримінувати їх при виділенні землі для релігійних будівель у Чернівецькій, Миколаївській, Одеській і Тернопільській областях та місті Києві. Римо-католики, члени УПЦ КП, УГКЦ, УАПЦ та мусульмани продовжували повідомляти про випадки дискримінації. Представники УГКЦ повідомляли, що місцеві органи влади в Сумах та Одесі й досі не бажали виділяти земельні ділянки для церков УГКЦ. Представники УПЦ МП повідомляли, що місцеві органи влади у Львівській та Івано-Франківській областях продовжували відмовляти їм у виділенні землі для храмів УПЦ МП. Представники УПЦ КП повідомляли, що Гайсинська районна державна адміністрація відмовила їм у проханні збудувати церкву в місті. Очільники Римсько-Католицької Церкви заявляли, що продовжували звертатись до органів влади з проханням про повернення колишнього майна церкви у західній частині країни та деінде. Римо-католики

заявляли, що влада продовжувала відмовлятися підтримувати реституцію будівлі Одеської римсько-католицької семінарії, конфіскованої радянським режимом. Представники Церкви Ісуса Христа заявляли, що київська міська влада так і не відновила скасований у 2015 році договір про оренду землі для будівництва молитовного дому. УАПЦ повідомляла, що Чернівецька міська рада не хотіла закінчити процес виділення в місті землі для офісу єпархіального управління УАПЦ.

За інформацією УПЦ МП, у лютому Старогвіздецька сільська рада в Івано-Франківській області незаконно передала право власності на місцевий храм Благовіщення, який належить державі, до УПЦ КП. Повідомляли, що місцева поліція розпочала розслідування.

7 лютого Волинський обласний апеляційний суд відхилив петицію Об'єднання комітетів для захисту прав євреїв колишнього Радянського Союзу (ОКЗЄ) про переміщення приватного промислового об'єкту з території єврейського кладовища поблизу села Тойкут у Волинській області.

Мусульманська громада Києва повідомляла, що місцевий орган влади, який виділяє землю для кладовищ, ніяк не відреагував на заяву громади про надання додаткової вільної землі в Києві для ісламських поховань, на що вона має законне право. Лідери мусульманської громади зазначили, що в них закінчується земля для поховання членів громади.

Всі великі релігійні організації продовжували закликати владу запровадити прозорий правовий процес для вирішення позовів про реституцію. Більшість організацій повідомляли, що продовжують стикатися з проблемами й затримками в процесі реституції – повернення майна, захопленого комуністичним режимом. Вони відзначали, що розгляд позовів часто триває довше, ніж один місяць, встановлений законом. Християнські, іудейські та мусульманські групи заявляли, що низка чинників продовжує ускладнювати процес реституції, включаючи суперництво між громадами за певні об'єкти нерухомості, поточне використання деяких об'єктів державними установами, визнання деяких об'єктів історичними пам'ятками, оскарження місцевими органами влади підвідомчості та передання в

минулому деяких об'єктів нерухомості у приватну власність. Вони продовжували повідомляти про те, що місцеві офіційні особи й надалі займають бік тієї чи іншої сторони в суперечках щодо реституції майна, як це відбувалось у випадку з триваючою відмовою міських органів влади Львова у проханнях Римсько-Католицької Церкви про реституцію кількох об'єктів нерухомості, раніше переданих до УГКЦ.

Лідери мусульманської громади висловлювали стурбованість тим, що так і не ухвалено рішення за позовами про реституцію щодо історичних мечетей у Миколаєві.

ВРЦіРО, багаторічний незалежний міжрелігійний орган, який представляє понад 90% всіх релігійних організацій країни, продовжував закликати парламент запровадити мораторій на приватизацію раніше конфіскованих релігійних споруд. Попри нові обіцянки влади вирішити це питання, жодних кроків до кінця року влада не зробила.

Іудейська громада висловлювала занепокоєння тим, що місцеві органи влади й надалі не захищають історичні релігійні об'єкти нерухомості, зокрема історичні синагоги у Львові, Бродах, Сокалі, Стрию, Жовкві, Бережанах, Гусятині, Підгайцях та Дубні.

Лідери іудейської громади повідомляли про триваючі труднощі з тернопільськими міськими та районними органами влади стосовно реституції майна. Тернопільська районна рада продовжувала відхиляти вимоги місцевої іудейської громади про повернення молитовного дому, конфіскованого радянським режимом. 25 жовтня місцеві органи влади в Чорткові Тернопільської області передали іудейській громаді будівлю колишньої синагоги, яка використовувалась як склад.

25 липня Дніпровська міська рада повернула мусульманській громаді мечеть, конфісковану радянською владою.

5 лютого Міністерство культури оприлюднило заяву про те, що УПЦ МП спорудила церкву святих Володимира й Ольги в центрі Києва на території

національного музею, що належить державі. 9 лютого комісія Київської міської ради з питань містобудування, архітектури та землекористування підтримала петицію про знесення будівлі. Влада заявила, що в 2013 році УПЦ МП побудувала церкву без законного дозволу. Станом на кінець року будівля залишалась на місці.

Представники УПЦ МП продовжували протестувати проти, як вони це називали, неадекватної реакції центральної влади на дискримінацію та нетерпимість до її послідовників з боку представників УПЦ КП та УГКЦ і високопоставлених симпатиків УПЦ КП та УГКЦ в деяких місцевих органах влади. За словами УПЦ МП, правоохоронні органи ігнорували її вимоги притягти до судової відповідальності офіційного представника Сокальської районної державної адміністрації, який залякував парафіян УПЦ МП в селі Шпиколоси Львівської області через їхню відмову приєднатись до новоствореної місцевої парафії УПЦ КП.

11 грудня Львівська обласна рада оголосила 2019 рік роком Степана Бандери та Організації українських націоналістів (ОУН). Рада ухвалила рішення про відзначення 110-ої річниці з дня народження Бандери й 90-ої річниці заснування ОУН. Представники єврейської громади піддали критиці це рішення. В 1940-их роках ОУН очолювала націоналістичний партизанський рух, в лавах якого була низка осіб, відповідальних за смерть тисяч євреїв.

18 грудня парламент ухвалив рішення про відзначення в 2019 році низки важливих річниць, включаючи 110-ту річницю з дня народження Івана Климів, одного з провідних діячів ОУН. Представники єврейської громади розкритикували це рішення через роль Климів в підбурюванні до антисемітських погромів у 1941 році в окупованому нацистами Львові.

20 вересня Київський окружний адміністративний суд підтвердив своє рішення від 2017 року проти пропозиції перейменувати одну з вулиць міста на честь Романа Шухевича, одного з провідних діячів ОУН і командира контрольованого нацистами батальйону «Нахтігаль».

В своєму інтерв'ю інформаційному вебсайтові Insider, яке було оприлюднено 25 червня, заступник Генерального прокурора Анатолій Матіос висловив припущення, що «євреї хочуть залити кров'ю Україну». Він порівняв одного з євреїв, звинуваченого в тероризмі, з єврейським комуністом Олександром Парвусом. За словами Матіоса, Парвус, «який привозив Леніну гроші на революцію, яка залила слов'ян потоками крові», теж був єврейського походження. «У цьому випадку з Україною знову хочуть зробити те саме», - заявив він. Голова відділу Східної Європи центру імені Симона Візенталя Ефраїм Зурофф публічно назвав ці заяви «обурливими й фальшивими» й закликав звільнити чиновника.

14 травня Едуард Долинський, директор Українського єврейського комітету, подав офіційну скаргу до органів влади щодо антисемітських висловлювань мера міста Сколе і члена «Правого сектору» Володимира Москаля, начебто зроблених ним у 2017 році, про те, що країною править «москальсько-ж*дівська влада», і євреї прагнуть світового панування, ставляться до інших національностей як до «недолюдей» і нищать їх. Місцева поліція та прокуратура розпочали слідство. Станом на кінець року не повідомлялось про будь-яке просування в цьому слідстві.

2 травня керівниця «Правого сектору» в Одеській області Тетяна Сойкіна заявила на мітингу, організованому представниками «Свободи», «Правого сектору» та «Національних дружин» в місті, що «Україна буде належати українцям, а не ж*дам, не олігархії!». 4 травня Президент Порошенко засудив усі прояви нетерпимості та антисемітизму і пообіцяв «швидку» та «рішучу» реакцію влади на будь-які спроби сіяти ворожнечу в суспільстві.

Під час зустрічі з головним рабином Києва Джонатаном Марковіцем 7 травня Міністр внутрішніх справ Аваков засудив одеський мітинг та всі інші прояви антисемітизму як «неприпустимі». Він додав, що, можливо, російська влада влаштувала деякі антисемітські акти в намаганні дестабілізувати Україну. Одеська поліція розслідувала інцидент 2 травня за статтями Кримінального кодексу про порушення расової, національної рівноправності громадян.

За повідомленнями в засобах масової інформації, 18 квітня Костопільська державна районна адміністрація в Рівненській області закликала правоохоронні органи встановити й притягти до судової відповідальності порушників, які в середині квітня намалювали свастику на меморіалі Голокосту в передмісті. Студенти місцевого коледжу змили графіті; станом на кінець року розслідування справи тривало.

ВРЦіРО продовжувала закликати уряд прийняти проект закону «Концепція державно-конфесійних відносин», який формуватиме співробітництво між владою та релігійними групами й створить довгострокову основу для законодавства з релігійних питань.

Під час зустрічі з Патріархом УПЦ КП Філаретом 16 квітня і згодом 4 липня під час зустрічі з ВРЦіРО прем'єр-міністр Володимир Гройсман знову підтвердив непохитний намір уряду сприяти релігійній свободі й діалогу з релігійними громадами.

НАПАДИ З БОКУ ІНОЗЕМНИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ ТА НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Очолювані Росією сили в Луганській і Донецькій областях продовжували затримувати й ув'язнювати Свідків Єгови та інших релігійних лідерів.

За інформацією Свідків Єгови, 30 листопада представники «Луганської Народної Республіки» («ЛНР») затримали Свідка Єгови Михайла Папету, який їхав до Луганська через один з контрольних-пропускних пунктів «ЛНР». Під час обшуку його автомобіля вони знайшли візитівку з адресою jw.org. Вони сказали йому, що всі матеріали й служіння Свідків Єгови заборонені. За словами Свідків Єгови, представники «ЛНР» забрали затриманого до поліцейського відділку, надягли наручники й побили. Поки Папета перебував під вартою, представники «ЛНР» обшукали його будинок і конфіскували деякі з його релігійних книжок. Через кілька годин Папету відпустили, пригрозивши ув'язненням у майбутньому.

За повідомленнями в засобах масової інформації, 26 вересня «Верховний суд» контрольованої Росією «Донецької Народної Республіки» («ДНР») задовільнив прохання виконувача обов'язків генерального прокурора заборонити Свідків Єгови як екстремістську організацію. Влада «ЛНР» ввела в дію аналогічну заборону раніше того ж року.

За інформацією Свідків Єгови, російська влада начебто направила сімох представників ФСБ (Федеральної служби безпеки) до «ДНР» для посилення переслідувань Свідків Єгови.

У жовтні та листопаді «правоохоронні органи» «ДНР» і «ЛНР», як повідомлялося, отримували накази виявляти й карати Свідків Єгови, які не дотримувалися заборони на служіння. Влада викликала кількох Свідків Єгови на допит.

Під час обходів помешкань у Бойківському (колишнє Тельманове) «поліція ДНР» попереджувала всіх місцевих Свідків Єгови про заборону їхньої діяльності і збирала їхні підписи на засвідчення отримання попередження.

2 лютого контрольована Росією «Народна рада ЛНР» прийняла закон «Про свободу совісті та релігійних об'єднань». Згідно з законом, всі релігійні організації, крім УПЦ МП, зобов'язані пройти «державну релігієзнавчу експертизу» і перереєструватись до 2 серпня. Згодом рада подовжила цей термін до 15 жовтня. У жовтні базована в Україні неурядова організація (НУО) Інститут релігійної свободи процитувала висловлювання протестантських лідерів про те, що «ЛНР» відмовила в реєстрації церквам баптистів і п'ятидесятників, а також адвентистів сьомого дня, посилаючись на негативні результати «експертизи». Лідери охарактеризували цю відмову як повну заборону їхньої релігійної діяльності, включаючи заборону релігійних обрядів, які віруючі проводили в себе вдома. За інформацією маріонеткової влади «ЛНР», аби мати законне право на реєстрацію, «місцева релігійна організація» повинна мати в своєму складі принаймні 30 дорослих членів, а до складу «централізованої релігійної організації» повинні входити принаймні п'ять таких організацій. Ці вимоги фактично ставлять за межу закону деякі дрібніші релігійні об'єднання. Закон вимагає, щоб

християнські православні парафії реєструвались як частина «епархії, визнаної православними церквами усього світу як така, що перебуває в межах канонічної території Московського Патріархату», ставлячи під загрозу подальше існування кількох парафій УПЦ КП, що ще залишались.

13 квітня контрольована Росією «Народна рада ДНР» внесла зміни до «Закону про свободу віросповідання та релігійних об'єднань» від 2016 року, який заборонив усі релігійні організації, що не зареєструються до крайнього терміну реєстрації – 1 березня 2019 року. Переглянутий закон надав «Міністерству культури ДНР» додаткові повноваження для контролю за реєстрацією релігійних об'єднань у регіоні й припинення їхньої діяльності з різноманітних причин. Залишилась у силі вимога до «релігійної групи», новоствореного релігійного об'єднання, що не прагне отримати статусу юридичної особи, письмово інформувати органи влади про своє функціонування, місце розташування, керівництво, імена та домашні адреси своїх членів. Органи влади «ДНР» мають 10 днів для внесення групи до реєстру релігійних груп або скасування правового статусу групи. Органи влади «ДНР» мають місяць для вивчення документів заявки «релігійної організації», релігійного об'єднання, що хоче отримати правовий статус. В будь-якому з цих випадків влада «ДНР» може здійснювати «державну релігієзнавчу експертизу» документів, яка може тривати до шести місяців, або відмовити в реєстрації з низки причин, таких як відсутність необхідної інформації, або якщо влада раніше забороняла реєстрацію релігійного утворення, що подало заявку. Всі релігійні організації та релігійні групи повинні щорічно повідомляти владу про те, що продовжують існувати. Закон вимагає від УПЦ МП проходити спрощену процедуру «легалізації» без реєстрації та «державної релігієзнавчої експертизи».

За інформацією мусульманської громади та повідомленнями в українських засобах масової інформації, наприкінці червня «Міністерство державної безпеки ДНР» здійснило рейд на мечеть Аль-Амаль в Донецьку й вилучило молитовні книжки та інші релігійні матеріали. Маріонеткова влада допитувала імама мечеті та членів общини. Згодом маріонеткова влада «ДНР» закрила цю мечеть на підставі, яку мусульманська громада й деякі українські засоби масової інформації охарактеризували як зфабриковані звинувачення в екстремізмі.

За інформацією Всеукраїнського союзу баптистів, 3 червня «Міністерство державної безпеки ЛНР» здійснило наліт на баптистську церкву, коли її члени зібралися на релігійну службу в одній з приватних квартир у Луганську. Влада конфіскувала релігійну літературу й опечатала вхід до квартири. Джерела зі Всеукраїнського союзу баптистів повідомили, що 2 серпня маріонеткова влада зажадала від громади сплатити штраф у розмірі 8000 російських рублів (110 доларів США). Після рейду, в липні «Міністерство державної безпеки ЛНР» затаврувало Всеукраїнський союз баптистів як «екстремістську» релігійну організацію. Маріонеткова влада «ЛНР» звинуватила баптистів в «ухилянні від обов'язкової державної реєстрації», сприянні «насильницькому нападу Збройних сил України» та застосуванні «психотропних речовин» для психологічного тиску на членів громади.

За повідомленнями представників Свідків Єгови, станом на 29 серпня представники «ЛНР» і «ДНР» захопили 16 їхніх будівель у Дебальцевому, Донецьку, Горлівці, Перевальську, Хрустальному (колишній Красний Луч), Бойківському (колишнє Тельманове), Єнакієвому, Голубівці (колишній Кіровськ), Алчевську, Сорокиному (колишній Краснодон), Брянці, Вуглегірську, Луганську та Кадіївці (колишній Стаханов) і дві обшукали.

30 травня пожежа знищила Зал Царств, захоплений «ЛНР» у Луганську в серпні 2017 року. Жодної додаткової інформації про підпал немає.

22 січня влада «ЛНР» закрила Зал Царства в Антрациті.

Жодної додаткової інформації про закриття немає.

За повідомленнями НУО, очолювані Росією сили продовжували використовувати раніше захоплені культові споруди як військові об'єкти. Представники Свідків Єгови стверджували, що очолювані Росією сили використовують деякі культові споруди як казарми.

За повідомленнями Свідків Єгови, з червня влада «ЛНР» і «ДНР» збирала інформацію про їхні громади в Донецьку, Торезі, Сніжному, Шахтарську,

Єнакієвому, Макіївці, Брянці та інших населених пунктах і забирали декого з членів громад на допит.

«ДНР» продовжувала називати матеріали, розповсюджені Свідками Єгови, «екстремістськими». З липня 2017 по березень 2018 року «Верховний суд» «ДНР» видав чотири «рішення», якими проголосив сім їхніх публікацій «екстремістськими». «Суд» не ставив Свідків Єгови до відома про свої «слухання». Представники Свідків Єгови заявили, що через це вони не могли ані захищатися від звинувачень, ані оскаржити «рішення».

22 серпня «Верховний суд ДНР» задовільнив прохання «виконувача обов'язки Генерального прокурора ДНР» про оголошення вебсторінки Свідків Єгови «екстремістською». 5 вересня «Міністерство зв'язку ДНР» дало вказівку провайдерам телекомунікаційних послуг заборонити інтернет доступ до цієї вебсторінки на виконання рішення «суду».

15 березня «Верховний суд ДНР» і «Міністерство юстиції» розмістили на своїх вебсторінках республіканський перелік екстремістських матеріалів. До переліку увійшли чотири останні випуски «Сторожової вежі».

Розділ III. Стан пошанування суспільством свободи релігії

6 вересня голова Національної поліції охарактеризував вибух у 2017 році в Умані, внаслідок якого був поранений єврейський хлопчик, як терористичний акт, організований спецслужбою іноземної держави для розпалювання міжетнічної та релігійної конфронтації. Він зазначив, що підтвердились давніші поліцейські повідомлення, в яких зазначалось, що в попередні роки ті ж самі особи, відповідальні за терористичні акти, малювали антисемітські графіті на стінах синагог у Львові й Одесі та спалювали синагогу поблизу могили рабина Нахмана, засновника Брацлавського хасидизму, в Умані.

Свідки Єгови повідомили про три випадки фізичних нападів упродовж року порівняно з 18 випадками в 2017 році. Вони зазначили, що один з нападників і раніше щонайменше 15 разів фізично й словесно нападав на них. 27 травня він побив і кидав камінням у Свідків Єгови в селі Корчівці Чернівецької області,

поранивши одного з них і пошкодивши автомобіль потерпілого. За словами Свідків Єгови, поліція ігнорувала їхні скарги й лише «м'яко дорікала» нападнику. 13 червня, після того як Свідки Єгови звернулись до суду з цією справою, поліція почала розслідувати напади 27 травня як злочин на ґрунті ненависті. Станом на кінець року розслідування тривало.

Як повідомили Свідки Єгови, 7 червня якийсь чоловік напав з дерев'яною палицею на кількох Свідків Єгови в Житомирі. За їхніми словами, він кинув їхні місіонерські матеріали на землю і кілька разів ударив одного зі Свідків Єгови. Під час свого 20-хвилинного нападу нападник вимагав, щоб Свідки Єгови перехрестилися. Поліція кваліфікувала цей напад як особисту ворожнечу між нападником та його жертвами і направила справу до суду.

За повідомленням Свідків Єгови, 14 травня невідомий чоловік у Миколаєві вимагав, щоб один зі Свідків Єгови припинив своє прилюдне служіння, і згодом розбив пляшку від пива об голову потерпілого. Нападник утік до того, як на місце події прибула поліція.

Суд у Житомирі продовжував слухання кримінальної справи проти чотирьох осіб, арештованих за начебто напад на хабадського рабина Менделя Дейча на міському вокзалі в 2016 році. Дейч від отриманих травм помер.

Влада припинила розслідування справи 2016 року за участі підлітка, який, як повідомляли, штовхав рабина й вигукував антисемітські образи, включаючи «Геть ж*дів!». Рішення про припинення справи було ухвалене після того, як підліток вибачився перед єврейською громадою.

31 травня Верховний Суд підтримав вирок священнику УПЦ МП, який у 2014 році фізично й словесно нападав на Свідка Єгови в селі Бережонка Чернівецької області. Потерпілий отримав струс мозку й був госпіталізований.

16 травня суд Баранівського району Житомирської області засудив Олега Нікітшина до 160 годин суспільно корисної праці за словесні й фізичні напади в червні 2017 року на Свідка Єгови Юрія Воробєя. За словами Свідків Єгови, суд виніс свій «поблажливий» вирок, ґрунтуючись на заяві нападника й

проігнорувавши, за їхніми словами, об'єктивні ознаки злочину на ґрунті ненависті. Суд відмовив Воробею у вимозі про відшкодування нападаючим вартості його медичного лікування.

8 травня Святошинський районний суд м. Києва визнав Р.В.Прокопенка винним у хуліганстві та присудив йому сплатити 8500 гривень (310 доларів США) за образи й нанесення тілесних ушкоджень двом Свідкам Єгови і за пошкодження їхнього переносного стенду з місіонерськими матеріалами в грудні 2017 року. Під час досудового розслідування Прокопенко вибачився перед потерпілими й компенсував їм завдані збитки.

27 липня УПЦ МП відзначала день святого Володимира ходою в Києві. За оцінками поліції, в цій події взяли участь 20000 осіб. УПЦ МП заявила про 250000 учасників. Поліція затримала трьох осіб, пов'язаних з групою «Братство», яке начебто планувало зірвати ходу. Спостерігачі характеризують «Братство» як псевдонаціоналістичну групу, на рахунок якої є провокації на підтримку проросійської ідеології. Під час ходи «Братство» наживо транслювало «інтерв'ю» з одним зі своїх членів, який представлявся антиукраїнськи налаштованим ченцем УПЦ МП.

16 вересня ізраїльське приватне інформаційне агентство Мако оприлюднило відео, на якому видно начебто єврея, що підпалює велике вуличне розп'яття, розташоване в Умані Черкаської області, в той час, як паломники-хасиди прийшли до місцевої річки для здійснення релігійного ритуалу. За повідомленнями засобів масової інформації, цей начебто підпал спровокував потім суперечку між деякими місцевими мешканцями та паломниками; повідомлень про тілесні ушкодження не надходило. Лідери єврейської громади Умані засудили цей напад. Правоохоронні органи розпочали слідство.

ВРРО, заснована в 2017 році низкою переважно невеликих релігійних груп і церков, зібралася 20 березня для обговорення способів сприяння міжрелігійному діалогу. Група ще раз заявила про свою відданість справі діалогу й розвитку партнерства між релігійними організаціями та владою.

Згідно із заявами УПЦ МП, місцева влада продовжувала переводити парафії з-під юрисдикції УПЦ МП під юрисдикцію УПЦ КП проти волі парафіян. Повідомляли про те, що влада Тернопільської області відмовила в поновленні реєстрації парафіям УПЦ МП, чиї храми в селах Бутин і Кинахівці були передані до УПЦ КП в 2014 та 2017 роках після розколу всередині цих двох громад.

3 квітня кількадесят членів С14, яку спостерігачі характеризують як ультраправе угруповання, прибули на територію Києво-Печерської лаври, озброєні палицями, для «виявлення» проросійських сепаратистів. Вони тримали двох лаврських охоронців, щоб зрізати шеврони з їхньої уніформи. Група С14 покинула територію монастиря після прибуття поліцейського патруля. Правоохоронні органи не висунули проти них ніяких звинувачень. Члени С14 наживо транслиували інцидент на своїй сторінці у Facebook.

У відео, розміщеному на YouTube 18 квітня, представники «Братства» закликали українців «захоплювати» храми УПЦ МП й не звертати уваги на заклики КПЦ КП утриматись від насильства проти УПЦ МП. Засоби масової інформації та громадянське суспільство характеризували «Братство» як групу «проплачених крутіїв», відомих своєю участю в провокаціях із застосуванням насильства, організованих політичними силами, пов'язаними з Кремлем, з 2004 року.

«Правий сектор» у публікаціях на своїй вебсторінці продовжував повторювати колишні заяви цієї групи про те, що на прохання УПЦ КП вона й надалі приїде на місця суперечок між УПЦ МП та УПЦ КП, щоб «посприяти» зміні юрисдикції.

Після заяв УПЦ МП і «Правого сектору» Патріарх УПЦ КП Філарет повторив колишні заяви, зроблені в інтерв'ю від 2 серпня прес-центрові УПЦ КП, в яких відкинув звинувачення в участі УПЦ КП у захопленнях храмів УПЦ МП. Патріарх Філарет повторив, що йдеться про законний перехід під юрисдикцію УПЦ КП, ініційований самими парафіянами. УПЦ КП зазначила, що й надалі діятиме згідно з законом, але разом з тим продовжить приймати під свою юрисдикцію будь-кого з духовенства та парафіян УПЦ МП, які попросять про прийняття до УПЦ КП (а після Об'єднавчого собору 15 грудня – до ПЦУ). Після подання 20 квітня

звернення уряду й православних єпископів до Вселенського Патріарха про надання автокефалії УПЦ КП неодноразово підкреслювала, що перехід парафій УПЦ МП до нової єдиної Православної церкви України повинен бути добровільним, без примусу та насильства.

Єврейська громада продовжувала висловлювати стурбованість тим, що на території старовинного єврейського кладовища у Львові продовжує функціонувати Краківський ринок. ОКЗЄ закликала владу назавжди припинити будівництво на землях кладовища кількоповерхового будинку, щодо якого в 2017 році було видано наказ про призупинення робіт. ОКЗЄ та громадянські активісти продовжували висловлювати стурбованість можливим продовженням зведення висотного будинку на місці єврейського гетто часів Другої світової війни у Львові. В 2016 році суд призупинив будівництво об'єкту після повідомлення про те, що на будівельному майданчику було виявлено й вийнято з землі людські останки. Станом на кінець року останки не були повернуті на місце.

За інформацією представників УГКЦ, 13 липня група місцевих мешканців намагалась завадити будівельній техніці заїхати на майданчик, відведений місцевою владою для спорудження храму Різдва Христового в Білій Церкві Київської області. Повідомляли, що один з місцевих мешканців тримав ручну гранату й погрожував підірвати її. Поліція затримала цього протестувальника й висунула проти нього звинувачення в адміністративному правопорушенні. 17 квітня десятки людей, «найнятих», за твердженням УГКЦ, повалили паркан навколо будівельного майданчика. Повідомляли, що поліція затримала підозрюваних і звільнила їх після допиту. Влада розпочала розслідування. 20 серпня Міністерство закордонних справ оприлюднило заяву, в якій засудило інцидент і закликала правоохоронні органи притягти порушників до судової відповідальності.

За даними засобів масової інформації, 25 липня прибічники «Свободи» вчинили фізичний напад на головного редактора газети «Вісті Борзнянщини» Сергія Близнюка за публікацію позитивної статті про дитячий літній табір, організований місцевою єпархією УПЦ МП. Прибічники «Свободи» назвали цю статтю

«антиукраїнською». Під тиском «Свободи» Борзнянська районна державна адміністрація в Чернігівській області нібито примусила Близнюка звільнитись.

За повідомленням УПЦ МП, прибічники «Свободи» словесно ображали заступника голови Борзнянської районної державної адміністрації Олександра Максимова та її працівників Олену Таран і Євгена Тарновського та примусили їх написати заяви про звільнення за те, що дозволили проведення в районі згаданого табору УПЦ МП. Раніше активісти «Свободи» погрожували архієпископу Клименту, керівникові місцевої єпархії УПЦ МП, за організацію цього табору. Представники УПЦ МП повідомили 21 липня, що група нетверезих прихильників «Свободи» прибула в табір, але там вже нікого не було, оскільки діти роз'їхалися напередодні.

За повідомленням УПЦ МП, 27 листопада невстановлені особи облили червоною фарбою вхід до офісу єпархії УПЦ МП в Рівному й зіпсували його стіну написом «Кров наших моряків на ваших руках». У графіті дається очевидне посилання на захоплення Росією трьох українських військових суден і 24 членів їхніх екіпажів поблизу Керченської протоки.

За повідомленнями поліції, 15 листопада двоє чоловіків закидали пляшками із запалювальною сумішшю вхід до Андріївської церкви Вселенського Патріархату в Києві. Суміш не зайнялась і не заподіяла жодних збитків. Нападники втекли, застосувавши перцевий аерозоль проти охоронців, які намагались їм протидіяти. За словами УПЦ КП, палії травмували священника УПЦ КП. Напад стався після того, як влада дозволила Вселенському Патріархату відкрити своє представництво в цій історичній будівлі. 27 листопада поліція затримала одного з підозрюваних паліїв і знайшла займисту речовину в його квартирі у Києві.

За даними УАПЦ, 30 серпня невідомі особи спалили і зруйнували інтер'єр і дах церкви Різдва Пресвятої Богородиці в селі Ганичі Закарпатської області. Не було затримано жодного підозрюваного.

За повідомленням УПЦ МП, 14 березня невідомі особи підпалили господарську будівлю біля церкви ікони Матері Божої «Всіх скорботних Радість» у Києві.

Вогонь знищив дах і запас будівельних матеріалів. Незадовго до пожежі двоє невідомих начебто розпитували охоронця церкви про її приналежність. Поліція не змогла встановити порушників. До цього з 2014 року дану церкву підпалювали шість разів.

УПЦ МП повідомила, що 10 березня невідомі особи підпалили її храм Преображення Господнього в Києві, заподіявши серйозне пошкодження будівлі. Поліція розпочала розслідування, але станом на кінець року нікого затримано не було.

За повідомленнями засобів масової інформації, 25 січня особи, що назвали себе членами С14, та інші повалили інформаційний стенд біля церкви святих Володимира та Ольги УПЦ МП в центрі Києва. Вони наліпили на двері церкви листівки, в яких її парафіян було названо агентами російської ФСБ. Порушники втекли, коли прибула поліція. Згодом С14 розмістила на свій сторінці у Facebook відео інциденту.

За інформацією поліції, вночі 25 січня дві особи облили церкву святих Володимира та Ольги УПЦ МП займистою рідиною і підпалили її, заподіявши незначної шкоди будівлі. Вони ображали й плювали на священнослужителів УПЦ МП, які прибули на місце події. Поліція затримала двох підозрюваних і виявила поблизу церкви кілька каністр з займистою рідиною. Затримані заявили, що цей напад був помстою за, як вони сказали, схвалення Московським Патріархатом російської агресії проти України. 27 січня Шевченківський районний суд у місті Києві виніс постанову про затримання підозрюваних на 60 діб. Член парламенту Ігор Луценко засудив рішення Шевченківського районного суду про затримання підозрюваних, назвавши членів чернецької громади церкви «агентами ФСБ». 5 лютого Київський апеляційний суд відпустив підозрюваних під заставу за клопотанням членів парламенту і на прохання УПЦ МП пом'якшити покарання підозрюваним. Під час судового слухання підозрювані визнали себе винними. Вони пояснили спробу підпалу як свій протест проти священників УПЦ МП як «агентів ФСБ» і заявили, що вони проти «незаконного» будівництва церкви в

захисній зоні історичного заповідника. 6 лютого Патріарх УПЦ КП Філарет засудив підпал.

Свідки Єгови повідомили про 25 випадків вандалізму проти Залів Царства протягом року порівняно з 30 випадками в 2017 році. Серед цих інцидентів був підпал, який знищив Зал Царства в Радомишлі Житомирської області 25 березня. Станом на кінець року розслідування цього підпалу тривало.

З інформацією Свідків Єгови, 19 травня невідомі особи розбили вікна в Залі Царства у Смілі Черкаської області. Поліція не просунулась у розслідування цього випадку чи попередніх двох актів вандалізму проти цієї будівлі, скоєних у 2017 році.

Свідки Єгови повідомили, що 2 травня невідомі особи зіпсували стіну Залу Царства в Харкові написом «секта». Поліція не відкривала кримінального розслідування цього акту, начебто назвавши його незначним випадком, котрий не відповідає критеріям для відкриття слідства.

Група моніторингу прав національних меншин повідомила про 12 випадків антисемітського вандалізму за рік порівняно з 24 випадками у 2017 та 19 випадками в 2016 році.

Єврейська громада продовжувала висловлювати стурбованість нездатністю місцевої влади перемістити хрест, який самоназвані націоналістичні активісти встановили на єврейському кладовищі в Коломиї в 2017 році. 6 вересня Коломийська міська рада підтримала вимогу активістів оголосити це кладовище меморіальним парком. Єврейська громада подала до суду позов проти цього рішення, стверджуючи, що новий правовий статус території зробить неможливим перенесення хреста. Наприкінці року слухання в Івано-Франківському окружному адміністративному суді тривало.

У Коломиї Івано-Франківської області продовжувалася справа проти трьох підозрюваних, які вчинили акт вандалізму проти місцевої синагоги та кладовища й намагалися підпалити *охель* – конструкцію над могилою головного рабина Гіллея Боруха Ліхтенштейна.

За інформацією єврейської громади та поліцейськими повідомленнями, було скоєно акти вандалізму проти меморіалів Голокосту та іудейських релігійних пам'яток в різних місцях, включаючи Черкаську, Чернівецьку, Хмельницьку, Київську, Львівську, Одеську, Полтавську, Рівненську й Тернопільську області та місто Вінницю. Станом на кінець року поліція продовжувала розслідувати ці акти; за словами поліції, з 2017 жодного прогресу в розслідуванні цих та інших подібних випадків не було досягнуто.

Представники єврейської громади повідомляли про систематичне пљондрування масового поховання Голокосту в Сосонках біля Рівного. 21 липня поліція затримала одного з двох підозрюваних порушників, які розкопували місце масового поховання в пошуках золота. Другий вандал утік з місця злочину. Затриманий начебто заявив, що він був лише водієм для свого спільника, і скоро був звільнений; станом на кінець року розслідування справи тривало. У квітні поліція затримала двох осіб, які копали тунель через масове поховання жертв Голокосту в Немирові Вінницької області і вилучали людські останки. Ці особи заявили, що шукали золото в похованні.

У середині листопада невстановлені особи в Києві розклеювали листівки про організацію мітингу для повалення влади й «передачі влади народу». Автори листівки, на якій було зображено перекреслену менору, фото президента і сатаністську пентаграму, закликали опонентів влади припинити миритися з «геноцидом». За повідомленнями в засобах масової інформації, 18 листопада близько 300 осіб взяли участь у цьому заявленому зібранні в центрі Києва. Його анонімний організатор у балаклаві та інші промовці винували «ж*дів» у «захопленні влади» в країні. Один з ораторів вимагав «знищення» євреїв. Натовп допоміг чоловікові в балаклаві втекти від поліції, яка намагалась його затримати за такі висловлювання. Після сутички поліція ненадовго затримала одного підозрюваного, який нібито брав участь у зібранні.

29 жовтня під час протесту проти підвищення тарифів на комунальні послуги у Вінниці учасники протесту Юрій Кисіль і Михайло Сіранчук заявляли, що «владу в країні захопили» євреї. 23 листопада, у відповідь на запит депутата Верховної

Ради Олександра Фельдмана, вінницьке управління поліції заявило, що ці висловлювання не являють собою мови ненависті, оскільки активісти «зауважили, що не мають на меті розпалювати етнічну, расову чи релігійну ненависть».

2 лютого Мар'яна Полянська, редактор газети «Чортківський вісник» у Тернопільській області, опублікувала статтю під назвою «Ж*ди чи євреї?», в якій стверджувала, що євреї наживаються за рахунок українців і домінують у владі. Обласна поліція та прокуратура розслідували публікацію цієї статті як спробу розпалити міжетнічну ворожнечу. Місцева влада засудила публікацію. 9 лютого Незалежна медіа-профспілка засудила статтю Полянської як прояв «релігійної та етнічної дискримінації» і скасувала її членство у спілці.

За повідомленням інформаційного вебсайту «Вечірній Кам'янець», 14 жовтня невідомі особи намалювали свастики на меморіалі Голокосту в Кам'янці-Подільському Хмельницької області.

За повідомленнями в засобах масової інформації, 27-28 квітня невстановлені особи розбили вікна й розкидали молитовні книжки в *охелі* над могилою знаменитого рабина 17 століття Шмуеля Ейдельса в Острозі Рівненської області. Поліція почала розслідування, але до кінця року про жодні зрушення не повідомила.

За даними медіа-джерел, у середині квітня невстановлені особи намалювали неонацистські графіті на монументі Голокосту в Полтаві. Поліція заявила, що на кінець року ніяких зрушень у розслідуванні немає.

22 березня СБУ повідомила про затримання кількох осіб, звинувачених у нанесенні антисемітських графіті в єврейському громадському центрі в Сумах у грудні 2017 року. За словами СБУ, група отримала наказ скоїти ці акти антисемітського вандалізму від російських спецслужб.

Згідно з повідомленнями в засобах масової інформації, 29 січня чоловік у масці забіг до книжкового магазину у Львові, де саме йшла лекція про історію Голокосту, і кинув димову шашку. Стикнувшись із протидією з боку одного з учасників заходу, нападник утік. Мерія Львова засудила цей напад, закликавши

правоохоронні органи розслідувати його. Поліція відкрила провадження, але станом на кінець року особу нападника не встановила.

За інформацією єврейської громади, поліції ще належить встановити особи паліїв, які в 2017 році пошкодили частини єврейського кладовища в Коломиї.

Поліція продовжувала розслідування скоєних у 2017 році актів вандалізму проти меморіалів Голокосту у Львові, Києві, Одесі, Сваляві, Тернополі й Ужгороді. Також влада продовжувала розслідувати скоєні в 2016 році акти вандалізму щодо прапора Ізраїля в Бабиному Яру в Києві, *охеля* на могилі рабина Ар'є Лейба в Шполі та осквернення монументу Голокосту в Ужгороді – без жодних успіхів, як повідомлялось.

Розділ IV. Політика і залучення уряду США

Посол, співробітники посольства та інші офіційні представники уряду США продовжували зустрічатися з представниками Адміністрації Президента, Міністерств культури, внутрішніх справ, юстиції та закордонних справ, депутатами парламенту, представниками політичних партій та посадовцями місцевих органів влади для обговорення питань релігійної свободи. Вони обговорювали важливість справедливого й прозорого ставлення до релігійних груп у процесі створення нової ПЦУ, збереження об'єктів релігійної спадщини, підтримки релігійних меншин, а також ситуацію зі збільшенням кількості проявів антисемітизму. Під час зустрічей з представниками влади як на національному, так і на місцевому рівнях пані Посол закликала до одностайного засудження й оперативного притягнення до відповідальності за антисемітські дії. Пані Посол також закликала представників влади нарощувати зусилля, щоб забезпечити збереження історичних релігійних об'єктів.

Посольство поширило кілька публічних заяв з засудженням релігійно вмотивованих актів насильства та закликом до терпимості й стриманості, аби забезпечити мирний перехідний період, пов'язаний з автокефалією. Посольство також послуговувалося соціальними мережами, щоб наголосити на підтримці релігійної свободи урядом США, включно з правами релігійних меншин. У вересні Посол США з особливих доручень з питань міжнародної релігійної

свободи зустрічався з представниками влади, релігійними лідерами й активістами з метою підтримки релігійної свободи. Посол закликав представників влади засудити антисемітизм і захистити право всіх релігійних груп сповідувати свою релігію відповідно до своїх вірувань і вільно сповідати свою віру. Він зустрічався з релігійними активістами й колишніми військовополоненими для обговорення порушень свободи релігії в «ДНР», «ЛНР» та окупованому Криму.

Офіційні представники посольства продовжували зустрічатися з внутрішньо переміщеними мусульманами з Криму для обговорення жорстокого ставлення до них з боку окупаційної влади, включаючи регулярні обшуки й затримання, триваючу неможливість вільного сповідання своєї релігії чи висловлення незгоди, неможливість реституції їхнього релігійного майна та інші постійні проблеми, яких їм завдає окупаційна влада в Криму.

Офіційні представники посольства зустрічалися з релігійними лідерами для обговорення порушення релігійної свободи в «ДНР» і «ЛНР», включаючи заборону певних релігійних груп, реєстраційні вимоги та неможливість реституції їхнього релігійного майна.

У червні, під час Рамадану, пані Посол провела міжрелігійний іфтар. У ньому взяли участь релігійні лідери різних релігійних спрямувань, офіційні представники влади та члени дипломатичного співтовариства. Посол та інші співробітники посольства брали участь у святкуванні Хануки, Різдва, у вшануванні пам'яті про жертв Голокосту та інших релігійних подіях, під час яких підкреслювали важливість релігійного діалогу й рівності, закликали до боротьби з антисемітизмом і до збереження культурної спадщини.

Під час зустрічей з лідерами основних християнських, іудейських та мусульманських релігійних груп у Києві та Львові пані Посол та інші працівники посольства продовжували закликати до мирного розв'язання суперечок щодо майна та юрисдикції. Зокрема посольство продовжувало спонукати релігійні групи, задіяні в суперечці навколо розташування частин Краківського ринку у Львові на колишній території старого міського єврейського кладовища, до розв'язанні цієї суперечки шляхом конструктивного діалогу. Працівники

посольства також обговорювали й інші проблемні питання, що турбують релігійні громади, такі як порядок реєстрації релігійних груп, осквернення пам'ятників і державну процедуру реституції релігійного майна.

КРИМ

Резюме

У лютому 2014 року російські збройні сили вторглися у Крим та окупували його. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №68/262 під назвою «Територіальна цілісність України», яку було прийнято 27 березня 2014 року, зазначається, що Автономна Республіка Крим і надалі міжнародно визнається як така, що перебуває в межах міжнародних кордонів України. Уряд США не визнає спробу анексії Криму Російською Федерацією і продовжує вважати Крим частиною України.

У лютому 2014 року збройні сили Російської Федерації захопили й окупували Крим. У березні 2014 року Росія заявила про входження Криму до складу Російської Федерації. В резолюції Генеральної асамблеї ООН було заявлено про те, що Крим і надалі міжнародно визнається як такий, що перебуває в межах міжнародних кордонів України. Уряд США і надалі не визнає спробу анексії Криму Російською Федерацією і продовжує визнавати Крим частиною України. Окупаційні сили продовжують де-факто насадження законів Російської Федерації на території Криму.

У спільній доповіді за 2014-2018 роки Комітет ООН проти катувань, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Регіональний центр прав людини та Медійна ініціатива за права людини повідомляли про те, що серед жертв катувань є релігійні активісти. Як зазначено в доповіді, незважаючи на проблеми зі здоров'ям Арсена Джеппарова та Узеіра Абдуллаєва, затриманих ФСБ за підозрою в участі в Хізб ут-Тахрір, окупаційна влада відмовила їм у медичній допомозі.

За повідомленням російської влади, в Криму була 831 зареєстрована релігійна громада порівняно з 812 у 2017 році, тобто на понад 1000 менше, ніж на початок окупації в 2014 році, останньому році, за який є українські офіційні дані. За словами релігійних активістів, правозахисних груп та за повідомленнями в засобах

масової інформації, російська влада в окупованому Криму продовжувала переслідувати й залякувати меншинні релігійні общини, Свідків Єгови, членів УПЦ КП та кримських татар-мусульман. Окупаційна влада продовжувала ув'язнювати й затримувати кримських татар-мусульман, особливо коли підозрювала їх нібито в приналежності до мусульманської політичної організації Хізб ут-Тахрір, яка є законною в Україні.

Оскільки зв'язок між релігією та етнічною приналежністю є тісним, іноді правозахисним групам було складно класифікувати інциденти як такі, що мають виключно релігійне підґрунтя.

За даними Форуму 18, міжнародної НУО зі сприяння релігійній свободі, кількість слухань за насадженням Росією в Криму законом про «місіонерську діяльність» подвоїлась у Криму порівняно з попереднім роком. Було 23 випадки судового переслідування за таку діяльність, більшість яких закінчилась обвинувальним вироком з певним грошовим штрафом.

Греко-католицькі лідери зазначали, що продовжують стикатися з труднощами в кадровому забезпеченні своїх парафій через політику окупаційної влади. УГКЦ розповіла, що їй і надалі доводиться діяти під егідою Римсько-Католицької Церкви. УПЦ КП повідомляла про те, що тривають захоплення її храмів. Кримські татари заявляли, що поліція і надалі не поспішає розслідувати напади на ісламські релігійні об'єкти нерухомості або й взагалі відмовляється їх розслідувати.

Релігійні та правозахисні групи продовжували повідомляти про прагнення російських засобів масової інформації створити атмосферу підозри й страху між певними релігійними групами, особливо спрямовуючи свої дії проти кримських татар-мусульман, яких засоби масової інформації неодноразово звинувачували у зв'язках з ісламістськими групами, визнаними Росією як терористичні групи, наприклад, Хізб ут-Тахрір. Також російські медіа змальовували Свідків Єгови як «екстремістів».

Уряд США продовжував засуджувати залякування російською окупаційною владою християнських і мусульманських релігійних груп у Криму і привертати

міжнародну увагу до релігійного насильства, яке чинять російські сили. Офіційні представники влади США і надалі не мали змоги відвідувати півострів з часу його окупації Російською Федерацією. Тим не менше, посадові особи посольства продовжували зустрічатися з лідерами мусульман, християн та іудеїв у інших регіонах України для обговорення їхньої стурбованості діями, спрямованими проти їхніх громад окупаційною владою, і щоб продемонструвати невпинну підтримку США їхнього права сповідувати свої релігійні вірування.

Розділ I. Релігійна демографія

На Кримському півострові розташовані Автономна Республіка Крим (АРК) і місто Севастополь. За даними Державної служби статистики України від 2014 року, загальна чисельність населення півострова становить 2353000 осіб. Немає жодних нещодавніх незалежних досліджень з даними про релігійну приналежність населення, хоча засоби масової інформації оцінюють кількість кримських татар, які є переважно мусульманами, в 300000 осіб, що становить 13% населення.

За інформацією, наданою Міністерством культури України у 2014 році (найсвіжіші доступні дані), УПЦ МП залишається найбільшою християнською конфесією. До менших християнських конфесій належать УПЦ КП, Римсько-Католицька Церква, УАПЦ, УГКЦ і Свідки Єгови, а також протестантські групи, включаючи баптистів, адвентистів сьомого дня та лютеран. У Севастополі найбільшими релігійними групами є послідовники УПЦ МП, протестанти й мусульмани.

Є кілька іудейських общин, переважно в Севастополі й Сімферополі. За оцінками єврейських груп, перед початком російської окупації єврейське населення Криму становило від 10000 до 15000 осіб.

Розділ II. Стан пошанування свободи релігії з боку влади

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА БАЗА

Відповідно до міжнародного визнання того факту, що Автономна Республіка Крим залишається в межах міжнародних кордонів України, на Крим і надалі офіційно

поширюється дія Конституції та законів України. Однак внаслідок російської окупації окупаційна влада продовжує де-факто впроваджувати на цій території закони Російської Федерації.

ЗАСТОСУВАННЯ ВЛАДОЮ ПРАВОВИХ НОРМ

22 грудня Генеральна Асамблея ООН оприлюднила резолюцію, в якій засудила російську окупаційну владу за «триваючий тиск на громади релігійних меншин, у тому числі шляхом частих поліцейських рейдів, погроз і переслідування осіб, що належать до Української Православної Церкви Київського Патріархату, протестантських церков, мечетей та мусульманських духовних шкіл, греко-католиків, римо-католиків і Свідків Єгови». ООН також засудила «безпідставне судове переслідування десятків мирних мусульман начебто за приналежність до ісламських організацій». Таке переслідування було спрямоване, в першу чергу, проти мусульман, яких окупаційна влада оголосила членами ісламської групи Хізб ут-Тахрір, забороненої в Росії, але легальної в Україні.

У спільній доповіді за 2014-2018 роки Комітет ООН проти катувань, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Регіональний центр прав людини та Медійна ініціатива за права людини повідомляли про те, що серед жертв катувань є релігійні активісти. Як зазначено в доповіді, незважаючи на проблеми зі здоров'ям Арсена Джеппарова та Узеїра Абдуллаєва, затриманих ФСБ за підозрою в участі в Хізб ут-Тахрір, окупаційна влада відмовила їм у медичній допомозі.

Протягом року продовжувались примусові психіатричні обстеження ув'язнених з числа кримськотатарських мусульман. 13 грудня Кримська правозахисна група (КПГ) повідомила, що Сервера Мустафаєва було поміщено на місяць до психіатричного закладу на примусову психіатричну експертизу.

30 червня НУО «Кримська солідарність» процитувала слова адвоката з прав людини Еміля Курбедінова про те, що окупаційна влада піддала мусульманського активіста Нерімана Мемедемінова примусовій психіатричній експертизі.

За даними засобів масової інформації, затриманий мусульманин Емір Усеїн Куку проводив голодування з 26 червня по 18 липня, щоб продемонструвати свою

солідарність з іншими політичними в'язнями та привернути увагу до ставлення до них. 26 серпня Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) підтримав звернення уряду України з вимогою до Росії надати інформацію про стан здоров'я Куку і про медичну допомогу, надану йому. За повідомленням BBC News Україна від 6 вересня, прес-служба ЄСПЛ навела слова російської влади про те, що Куку отримує належну медичну допомогу і не перебував на голодуванні в той час.

За даними КПП, у грудні кількість кримських татар, яким було пред'явлено звинувачення у членстві в Хізб ут-Тахрір, склала 29 осіб, включаючи Руслана Зейтуллаєва, Рустема Ваїтова, Нурі Прімова та Ферата Сайфуллаєва, які відбували терміни ув'язнення в Росії. Ці четверо людей були арештовані в Севастополі в 2015 році й звинувачені у членстві в Хізб ут-Тахрір.

Крім того, підсудні у ялтинській справі про належність до Хізб ут-Тахрір (Енвер Бекіров, Вадим Сірук, Муслім Алієв, Емір Усеїн Куку, Рефат Алімов і Арсен Джемпаров) та бахчисарайській справі Хізб ут-Тахрір (Енвер Мамутов, Ремзі Меметов, Зеврі Абсеїтов і Рустем Абільтаров) перебували в ростовському слідчому ізоляторі, поки суд над ними тривав.

Ув'язнені у бахчисарайській справі Хізб ут-Тахрір (Ернес Аметов, Марлен Асанов, Сейран Салієв, Мемет Беялов, Тимур Ібрагімов, Сервер Зекір'яєв, Сервер Мустафаєв і Едем Смаїлов), сімферопольській справі Хізб ут-Тахрір (Теймур Абдуллаєв, Рустем Ісмаїлов, Айдер Саледінов, Узеір Абдуллаєв, Еміль Джемаденов) і севастопольській справі Хізб ут-Тахрір (Енвер Сейтосманов), а також активіст Кримської солідарності Наріман Мемедемінов утримувались у слідчому ізоляторі в Сімферополі. Сервера Мустафаєва, Едема Смаїлова і Нарімана Мемедемінова утримували в сімферопольському слідчому ізоляторі.

За даними «Кримської солідарності», 22 березня службовці ФСБ провели обшук у будинку блогера Нарімана Мемедемінова в селі Холмовка Бахчисарайського району й затримали його. Ця НУО пов'язала арешт з його публікаціями, присвяченими ситуації з правами людини в Криму. 23 березня Київський районний суд Сімферополя санкціонував його арешт за звинуваченням у тероризмі, посилаючись на його приналежність до Хізб ут-Тахрір.

Як повідомляла «Кримська солідарність», 24 грудня Роман Пліско, суддя Північно-Кавказького районного суду в Ростові, засудив Енвера Мамутова до 17 років ув'язнення в колонії суворого режиму. Руслан Абільтаров, Ремзі Меметов і Зеврі Абсеїтов кожен отримали по дев'ять років колонії суворого режиму. Їх було арештовано в Бахчисараї у 2016 році й звинувачено в членстві у Хізб ут-Тахрір.

Як повідомляв інформаційний вебсайт «Крим.Реалії», 6-7 грудня Київський районний суд міста Сімферополя продовжив до 9 березня 2019 року термін тримання під вартою Сейрану Салієву, Мемету Белялову й Тимуру Ібрагімову, Марлену Асанову, Серверу Зекір'яєву та Ернесу Аметову за підозрою в членстві у Хізб ут-Тахрір в Бахчисараї.

За інформацією «Кримської солідарності», 3 грудня Ростовський окружний військовий суд у Росії подовжив до 27 лютого 2019 року термін тримання під вартою Айдеру Саледінову, Теймуру Абдуллаєву, Узаїру Абдуллаєву, Емілю Джемаденову й Рустему Ісмаїлову, яких ФСБ затримала за підозрою в членстві у Хізб ут-Тахрір у Сімферополі.

«Кримська солідарність» повідомила, що 22 листопада Ростовський районний військовий суд подовжив термін тримання під вартою Мусліма Алієва, Еміра Усеїна Куку, Вадима Сірука, Енвера Бекірова, Арсена Джеппарова й Рефата Алімова до 28 лютого 2019 року. Суд посилався на їхню начебто причетність до Хізб ут-Тахрір в Ялті.

За інформацією, наведеною з щоквартальному звіті УВКПЛ, виданому у вересні, від початку російської окупації щонайменше 33 мешканці Криму були арештовані нібито за зв'язки з радикальними мусульманськими угрупованнями. Як зазначало УВКПЛ, чотирьом з них було винесено звинувачувальний вирок за відсутності «жодних надійних доказів того, що звинувачені закликали до використання сили, порушували громадський порядок чи брали участь у будь-якій незаконній діяльності в Криму».

За інформацією КППГ, 24 грудня Інна Семенець, магістрат Євпаторійського судового округу, оштрафувала караїмську релігійну общину за те, що та не

встановила на будівлі своєї релігійної організації ідентифікаційну вивіску. У грудні кримські магістрати розглянули принаймні п'ять справ, що стосувались «незаконної місіонерської діяльності». Протягом року було розглянуто 30 таких справ, і магістрати наклали адміністративні покарання у вигляді штрафів розміром від 5000 до 30000 російських рублів (72-430 доларів США) і винесли попередження у щонайменше 18 випадках.

За повідомленнями Свідків Єгови та Форуму 18, 14 листопада російська ФСБ відкрила першу кримінальну справу в окупованому Криму проти Свідка Єгови Сергія Філатова за звинуваченнями, пов'язаними екстремізмом. Як повідомляли Свідки Єгови, Філатов є колишнім головою громади «Сиваш» у Джанкої. Свідки Єгови заявили, що 16 листопада 200 службовців ФСБ вчинили рейд на помешкання Філатова та домівки сімох інших Свідків Єгови у Джанкої, місті на півночі Криму. Під час рейду, як повідомлялося, силовики притиснули 79-річного Олександра Урсу до стіни, штовхнули на землю й закували в наручники. Урсу провів своє дитинство разом з родиною у радянському засланні в Сибіру. Пізніше влада реабілітувала його як жертву радянських політичних репресій. За даними JW.org та Форуму 18, двоє членів громади Свідків Єгови були госпіталізовані з високим кров'яним тиском, а в 22-річної Жанни Лунгу стався викидень після облави.

Тривало розслідування викрадення в 2016 році Ервіна Ібрагімова, проте ніяких нових даних про його місцезнаходження на кінець року не надійшло. За інформацією медіа-джерел, у березні Київський районний суд у Сімферополі відхилив скаргу адвоката родини на небажання поліції відповідати на запити адвоката про перебіг розслідування справи. У травні 2016 року невідомі особи в уніформі зупинили на узбіччі автомобіль Ібрагімова, мусульманина і члена Меджлісу в Бахчисараї та координаційної ради Всесвітнього конгресу кримських татар, і викрали чоловіка.

За даними Форуму 18, кількість слухань справ про «місіонерську діяльність» в адміністративних судах за російськими законами, запровадженими в Криму, збільшилась на півострові вдвічі порівняно з попереднім роком. Було здійснено 23

судові переслідування за таку діяльність, з яких 19 закінчились тим чи іншим покаранням. Багато хто з переслідуваних спільно брали участь у релігійних заходах на вулиці або проводили богослужіння не в дозволених місцях. За даними Форуму 18, 12 російських громадян були оштрафовані приблизно на 10-денну середню місцеву заробітну платню. На шістьох громадян України було накладено більші штрафи у розмірі до двох середньомісячних місцевих зарплат. Форум 18 зазначив, що ці шість справ разом зі справою ще одного засудженого українця, здається, є першим випадком застосування в Криму російського адміністративного кодексу проти «іноземців, що провадять місіонерську діяльність», яка «спрямована конкретно на неросіян».

За твердженням Форуму 18, окупаційна влада порушила ще 17 судових справ проти осіб та релігійних громад за те, що вони не використовували повне офіційне найменування зареєстрованої релігійної громади. Покарання загалом передбачали штрафи у розмірі близько 10-денної заробітної платні, як повідомляє Форум 18. Окупаційна влада порушила ще 14 справ проти осіб і релігійних громад за невикористання повної офіційної назви зареєстрованої релігійної громади.

За даними Форуму 18, місцева влада виконувала заборону на мусульманський місіонерський рух Таблігі Джамаат у Криму відповідно до винесеного в 2009 році рішення Верховного суду Російської Федерації. 28 листопада Форум 18 повідомив на своїй Інтернет сторінці, що судове слухання щодо чотирьох нібито членів місіонерського руху Таблігі Джамаат за звинуваченнями в тероризмі незабаром розпочнеться у «Верховному суді» Криму в Сімферополі. Четверо чоловіків, усі члени татарської меншини, були арештовані в жовтні 2017 року.

За словами Свідків Єгови, місцева влада притримувалася заборони на діяльність Свідків Єгови в Криму відповідно до винесеного в 2017 році рішення Верховного Суду Російської Федерації.

За даними Міністерства юстиції Росії, станом на кінець року в Криму була 831 зареєстрована релігійна організація, в тому числі 69 у Севастополі. Сюди входили дві найбільші релігійні організації – християнська православна УПЦ МП і Духовне

управління мусульман Криму (ДУМК), а також різноманітні протестантські, іудейські, римсько-католицькі та греко-католицькі громади та інші релігійні групи.

Згідно з даними, зібраними Міністерством культури України в 2014 році (найпізніший рік, за який є інформація), в АРК було 2083 релігійні організації (цей термін охоплює парафії, общини, духовні школи, монастирі та інші складові частини церкви чи релігійної групи) і 137 у Севастополі. Ця кількість включала в себе організації як зі статусом юридичної особи, так і без нього. Мусульманські релігійні організації становили найбільшу частку релігійних організацій в АРК, і більшість з них була пов'язана з ДУМК, найбільшою мусульманською групою в Україні.

У звіті УВКПЛ про останні показники кількості зареєстрованих релігійних громад згадується, що понад 1000 релігійних громад, визнаних українським законом, не перереєструвались. На думку УВКПЛ, суворі правові вимоги російського законодавства і надалі робили неможливою реєстрацію багатьох релігійних громад або ускладнювали її.

Правозахисні групи повідомляли, що окупаційна влада продовжувала обмежувати права кримських татар, які переважно є мусульманами, після того, як у 2016 році Меджліс, визнаний законодавством України як демократично обраний представницький орган кримських татар, був проголошений «екстремістською організацією».

Правозахисні групи повідомляли про те, що окупаційна влада продовжувала вимагати від імамів кримськотатарських мечетей повідомляти щоразу, коли вони переводилися з однієї мечеті до іншої.

Римсько-Католицька Церква повідомляла, що продовжувала вести свою діяльність на території як пастирський округ, що діє безпосередньо під егідою Ватикану. Польським та українським священникам Римсько-Католицької Церкви дозволялося перебувати на території не більше 90 днів поспіль, після чого вони мусили покинути Крим на 90 днів, перш ніж могли повернутись.

УГКЦ повідомляла, що і надалі могла діяти лише в складі пастирського округу Римсько-Католицької Церкви.

За інформацією УПЦ КП, російська окупаційна влада продовжувала чинити тиск на Кримську єпархію УПЦ КП у намаганні витіснити УПЦ КП з регіону. На кінець року з 15 храмів УПЦ КП, які існували в Криму до початку російської окупації, продовжували діяти лише п'ять порівняно з вісьмома в 2017 році.

3 червня «уряд Севастополя» повернув Римсько-Католицькій Церкві вільний колишній храм святого Климента. Як повідомляли засоби масової інформації, «губернатор Севастополя» Дмитро Овсянников назвав це рішення «відновленням історичної справедливості».

За повідомленнями медіа-джерел, російська влада наказала перенести людські останки зі стародавнього мусульманського кладовища поблизу Бахчисарая через прокладання дороги через його територію.

Розділ III. Стан пошанування суспільством свободи релігії

Після масового розстрілу 17 жовтня у керченському коледжі в російських засобах масової інформації велася широка дискусія стосовно твердження про те, що мати стрілка належить до «секти» Свідків Єгови.

18 липня місцева влада в Керчі заявила, що встановила групу підлітків, які протягом того місяця зруйнувала 15 надгробків на мусульманському кладовищі в Багеровому. Представники місцевої влади заявили, що підозрювані понесуть адміністративні покарання.

Інформаційне видання «Крим. Реалії» повідомив, що в ніч з 18 на 19 червня невстановлені особи намалювали неонацистські графіті на огорожі навколо мечеті в Білогірську.

Розділ IV. Політика і залучення уряду США

Уряд США продовжував докладати зусиль для привернення міжнародної уваги до порушень свободи релігії, які чинять російські сили та окупаційна влада у Криму, особливо до дій, які ці сили та влада чинять проти християн і мусульман. Уряд США і працівники посольства засудили триваюче залякування меншинних релігійних громад, включаючи християн і кримських татар-мусульман. 20 грудня серед частих публічних заяв і твітів на посилення підтримки урядом США релігійної свободи, включаючи права релігійних меншин, пані Посол заявила: «Терпимість, стриманість і розуміння є вирішальними чинниками, які дають можливість людям з різними релігійними віруваннями мирно жити й процвітати разом».

Попри те, що посольство та інші представники уряду США і надалі не мали змоги відвідувати Крим після російської окупації, співробітники посольства продовжували зустрічатися з мусульманськими, християнськими та іудейськими лідерами в інших частинах України. Вони обговорювали своє занепокоєння діями окупаційної влади, спрямованими проти релігійних громад, і запевняли релігійних лідерів у постійній підтримці з боку США їхнього права на власне віросповідання. Офіційні представники посольства запевняли релігійних лідерів, що Сполучені Штати продовжать підтримувати релігійну свободу в Криму і чинити тиск на окупаційна влада для повернення конфіскованого релігійного майна та звільнення в'язнів, утримуваних під вартою за свої релігійні вірування чи політичні переконання.